

ЛІТЕРАТУРА

1. Чайченко. Галицькі вірпгі // "Правда". Серпень — 1891.
2. Чайченко. Галицькі вірші // "Правда". Вересень — 1891.
3. Чайченко. Додаток до замітки. Галицькі вірші // "Зоря" — 1891.
4. Франко І. Говоримо про вовка — скажімо і за вовка // Твори. Т. 8. — К.
5. Верхратський І. В справі язиковій і декотрі замітки про книжки для українського народу // "Зоря". Квітень — 1892.
6. Верхратський І. Замітки язикові // "Зоря". 4.22. — 1892.

Галина Груць ПИТАННЯ РІДНОЇ МОВИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.

РУСОВОЇ

*Велике слово — школа! Це скарб найкращий
кожного народу, це ключ золотий, що розмикає
пути невідомості, це шлях до волі, до добробуту.
У вселюдській житті тільки той народ і бере
перемогу, який має найкращу школу (Русова С.
Нова школа. - К., 1917. - С. 3).*

Софія Федорівна Русова — видатний педагог, просвітитель, громадський діяч. Усе своє життя вона присвятила творенню національної системи виховання і освіти, бо була переконана, що "першим кроком демократизації народної освіти повинна бути її націоналізація (вироблення національної освіти), оскільки, лише націоналізуючи народну освіту, можна ввести її у свідомість народів..." [1, 242].

Праці С. Русової пронизує думка: народна освіта покликана сприяти розвитку народу, зміцненню у ньому добрих, світлих начал. Демократичні, просвітительські ідеї С. Русової своєрідно втілювались у її вченні про національну освіту. Але перш ніж збагнути, якою бачилась Русовій національна школа, необхідно познайомитись з тим, який зміст вкладала вона в поняття "національність".

Національність, на думку мислительки, — це своєрідність кожного народу, його особливі риси, які сформувались в результаті історичного розвитку, соціальних умов його життя, довкілля. Найбільш яскравим виявом національності кожного народу є його мова.

Народ повинен цінувати, шанувати, боротись за свою мову, бо вона є "...творчим знаряддям, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди й краси" [2, 84]. Мова — невичерпне джерело народної мудрості. Ось чому праця окремих діячів благодійна тоді, коли вони черпають натхнення, сили з цього джерела, оскільки "...кожна мова є орган думки народу, що говорить нею, думає нею... І педагогічні, і психологічні, і життєві вимоги сходяться в певному основному положенні: наука може бути засвоєна тільки рідною мовою (підкреслено — Г.Г.), лише рідна мова може пробудити свідомість народних мас і викликати у них цікавість, віру в свої розумові сили" [1, 243].

Тому, мабуть, важко переоцінити роль, яку відіграє в навчанні дітей, у формуванні особистості рідна мова. Невипадково тому С. Русова вважала, що "рідна мова у вихованні й освіті — то є найкращий інтимний провідник думок, почувань, вражень" [3, 294], і що саме навчання рідної мови є головним предметом у школі, який входить у всі інші предмети і вбирає в себе їхні результати.

У мові народу втілене усе найкраще, чим він збагатився протягом багатовікової історії, що здобуто, засвоєно багатьма поколіннями. Тому рідна мова, на думку педагога, є найкращим виразником культури кожного народу, його моральних, естетичних, релігійних ідеалів, його думок і почувань, бажань і надій. Рідна мова залучає дітей до рідної природи, історії, збагачує мудрістю, відкриває світ народної поезії, народних традицій. Дитина засвоює не тільки слова, але разом з ними і безмежну розмаїтість понять, поглядів на предмети, художні образи, а це, в свою чергу, формує і усвідомлення себе як представника української нації. Не викликає заперечень і думка про те, що рідна мова повинна бути фундаментом інтелекту народу, основою патріотизму. Саме тому формування українського мовлення дітей, за концепцією С. Русової, необхідно здійснювати в комплексі з національним вихованням.

У роботі "Націоналізація школи" педагог писала, що "психологічна вимога для людини і для нації одна, проста і органічна, щоб усе виховання, усе навчання ґрунтувалося на пошані особи — як і особи індивідуальної, так і особи національної" [3, 294]. Тому першою свідомою вимогою задля

справедливого психологічного задоволення нації є вимога національної школи. І здійснюватись вона повинна перш за все засобами рідної мови, використовуючи при цьому народну, словесну, мистецьку і музичну творчість. Педагог переконана, що підвалинами національної школи є: 1) націоналізація педагогічних засобів виховання і навчання; 2) об'єднання проблем школи і громадськості.

С. Русова була свідома того, скільки шкоди завдала Україні політика русифікації освіти. Двомовна школа вела націю до морального занепаду, оскільки зневажала "душу народу". Вихованці таких шкіл залишаються назавжди чужими рідним ідеалам, вони ніколи не внесуть в органічне життя народу найменшої часточки, ніколи не зрозуміють його і не будуть зрозумілі йому, яку б маску патріотизму не одягали згодом.

Чільний педагог свого часу переконана, що "двомовна школа — це педагогічний нонсенс і — додаймо — життєвий злочин, з яким жартувати не слід: він знижує престиж школи і значно припиняє нормальний розвиток дітей і юнацтва..., приносить лише шкоду і учням, і державі" [4, 16].

Слід мати на увазі, що С. Русова зовсім не заперечувала необхідності вивчення дітьми іноземних мов. Вона писала: "Культурно, педагогічне поставлена національна школа ніколи не приводить ані до обмеженого безпросвітного шовінізму, ані до людодержерства. Вона викликає свідоме відношення і до своєї людності, і до чужих, вона пробуджує зацікавлення в учнях, і це зацікавлення тягне їх знайти щодалі ширші обрії, ставати свідомими діячами у всесвітньому культурному житті всіх народів — братів" [3, 297]. Вище наведені міркування свідчать, що тільки через рідну мову, рідну культуру можна прилучитися до світової культури.

Педагог вважала, що навчання мови повинно здійснюватись у двох напрямках: навчання читання і навчання письма. Для розвитку мови дуже важливо стежити за доброю вимовою, давати змогу дітям вільно розмовляти на теми, які їх цікавлять, розповідати їм найкращі художні твори, які захоплювали б їх своїм змістом і художньою формою, мовою і т. ін. Це, безумовно, спонукатиме дітей до активної творчої праці, викликати у їхніх душах чимало самостійних думок, спостережень і порівнянь. Саме за таких умов ці засоби стануть справді корисним і могутнім фактором виховання і навчання, викликаючи у дітей пошану до рідної мови, до її найкращих мистецьких зразків.

Вагому роль у реалізації завдань націоналізації освіти і навчання рідної мови відводила С. Русова учителеві, його педагогічній майстерності. Досконале володіння рідною мовою безпосередньо впливає на розвиток інтелектуальних і естетичних інтересів дітей, на їх моральні почуття. Саме вмільний вчитель виховує у дітей прагнення до чіткого, образного мислення, до раціонально-вербального оформлення думки. І нині є переконливими слова С. Русової: "Бути гарним педагогом — це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки. Тільки великим зусиллям таких апостолів Україна матиме чесних діячів-патріотів, вмільних практичних робітників і соціальне об'єднану, інтелектуально розвинену народну масу" [6, 64].

Таким чином, підсумовуючи погляди С. Русової, слід констатувати, що, спираючись на наукову спадщину О. Потебні, рідну мову вона розглядає як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, у якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка її художньо-образного мислення. Тож, очевидно, що тільки мова здатна зберегти народ, націю, як неповторний, Божественний витвір.

Не викликає заперечень і думка про те, що розроблене С. Русовою вчення про національну школу, рідну мову спрямоване у наше сьогодення. Необхідно усвідомити, що майбутнє української нації значною мірою вирішуватиметься у сфері освіти. Але розвиток освіти неможливий без розвитку національного самоусвідомлення. Тому зусилля системи освіти, виховання мають бути спрямовані на поглиблення здорового національно-культурного усвідомлення, на вироблення потреби в національній культурі як засадничому елементі, фундаменті духовного здоров'я і суспільства, і особистості. У цьому і полягає смисл заповітів С. Русової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русова С. Национализация внешкольного образования разны́х народностей России. — С. 242-243. (Доповідь, виголошена на Всеросійському з'їзді освітян).
2. Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав. — 1918. — С. 84.
3. Русова С. Націоналізація школи у кн. "Вибрані педагогічні твори". — Київ, 1996. — С. 293-297.
4. Русова С. Деяко з сучасної педагогіки. //Шлях виховання й навчання. — 1936, С. 11-16.
5. Русова С. Мої спомини. — Київ, 1996. — 209 с.
6. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. — Прага: Сіяч, 1927. — 125 с.